

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟΣ ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΟΥ COVID-19: ΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΒΙΟΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Σεβαστή-Μαρία Καρακώστα, Δικηγόρος, ΜΔΕ Δημοσίου Δικαίου και Πολιτικής Επιστήμης
ΑΠΘ, Υπ ΔΝ ΕΚΠΑ

1. Εισαγωγή

Η πανδημία του covid-19, μια παγκόσμια υγειονομική κρίση, αποτελεί, ταυτόχρονα, ένα φαινόμενο πολλαπλών και αλληλένδετων φύσεων, ενέχοντας οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές πτυχές αλλά και νομική σημασία, στο πλαίσιο που εκδηλώνεται εντός χωρών που φέρουν το χαρακτήρα κρατών δικαίου. Παγκοσμίως, πολιτείες και κοινωνίες βρέθηκαν αντιμέτωπες με την αναγκαιότητα λήψης μιας σειράς πρωτόγνωρων – περιοριστικών των θεμελιωδών δικαιωμάτων - μέτρων έκτακτης ανάγκης, με τις πρώτες να έχουν ως γνώμονα των ενεργειών τους τη διασφάλιση του συμφέροντος των δεύτερων.

Πιο συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των κυβερνήσεων των πληττόμενων ευρωπαϊκών χωρών φάνηκε να θέτει σε δεύτερη μοίρα τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνέπειες των μέτρων διαχείρισης της πανδημίας και επιχείρησε να αναδείξει τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα των πρωτοβουλιών για αναστολή των εκπαιδευτικών και οικονομικών δραστηριοτήτων διά φυσικής παρουσίας, για εισχώρηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης στο βάθος της ανθρώπινης καθημερινότητας, για περιορισμό των άσκοπων μετακινήσεων, με διενέργεια αστυνομικών ελέγχων και για επιβολή χρηματικών προστίμων, σε περίπτωση μη εκούσιας συμμόρφωσης των πολιτών με τις γενικές οδηγίες. Παράλληλα, δεν έλειψαν και τα κράτη εκείνα που κατέφυγαν στη συνδρομή των στρατιωτικών δυνάμεων, προκειμένου να τηρηθούν οι ως άνω κατευθύνσεις, όπως η Ιταλία και η Ισπανία, με πιο ακραία, βέβαια, περίπτωση την Ουγγαρία, η οποία δεν δίστασε να προβεί στην αμφιλεγόμενη πολιτική επιλογή της κήρυξης της χώρας σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, με τη συγκέντρωση υπερεξουσιών στον πολιτικό ηγέτη της και την αποδυνάμωση του κοινοβουλίου. Στον αντίποδα, ωστόσο, βρίσκονται χώρες, όπως η Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, οι οποίες, σε ένα πρώτο στάδιο, δεν μετέβαλαν ουσιωδώς την καθημερινότητα των πολιτών τους, μην περιορίζοντας την οικονομική δραστηριότητα, τις μετακινήσεις και τις συναθροίσεις, αισιοδοξώντας – ανεδαφικά, όπως αποδείχθηκε - ότι θα αντιμετωπίσουν την πανδημία, με τις ελάχιστες δυνατές οικονομικές, πολιτικές και ανθρώπινες απώλειες.

Σε εθνικό επίπεδο, ο χαρακτήρας του κράτους δικαίου που διέπει τη χώρα μας δοκιμάστηκε. Με την υγειονομική κρίση του covid-19 να εκδηλώνεται περί το τελευταίο δεκαήμερο του Φεβρουαρίου του τρέχοντος έτους, η ελληνική κυβέρνηση υιοθέτησε μια σειρά μέτρων έκτακτης ανάγκης, ωστόσο αμφίβολης συνταγματικότητας, με δεδομένο το γεγονός ότι οδήγησαν σε υπερβολικούς περιορισμούς θεμελιωδών δικαιωμάτων, με τους εντονότερους εξ αυτών να έχουν υποστεί η ελευθερία της οικονομικής δραστηριότητας (5 παρ. 1 Σ), καθώς ανεστάλη η λειτουργία των εμπορικών καταστημάτων, των καταστημάτων εστίασης, των ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων και εν γένει η λειτουργία της αγοράς, της ελευθερίας της κίνησης (5 παρ. 4 Σ), κατόπιν της επιβολής του μέτρου της γενικής απαγόρευσης της κυκλοφορίας, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις μετακίνησης, οι οποίες έπρεπε να αποδεικνύονται και να αιτιολογούνται ειδικά, της ελευθερίας της συνάθροισης (11 Σ), με την απαγόρευση συγκέντρωσης ατόμων που υπερέβαιναν έναν ορισμένο αριθμό, τόσο σε ανοιχτούς, δημόσιους χώρους όσο και σε ιδιωτικούς χώρους και οικίες, και της θρησκευτικής λατρείας (13 Σ), με την αναστολή λειτουργίας των ιερών ναών, τόσο προς απαγόρευση προσέλευσης πιστών κατά την τέλεση της θείας λειτουργίας όσο και για ατομική προσευχή. Σε κορύφωση των ανωτέρω, διενεργήθηκαν αστυνομικοί έλεγχοι προς διασφάλιση της τήρησης των ως άνω κατευθύνσεων, με σχετική πρόβλεψη επιβολής χρηματικού προστίμου, στην

αντίθετη περίπτωση.

Το καίριο ερώτημα που τέθηκε, αναφορικά με τα εν λόγω μέτρα έκτακτης ανάγκης, σχετιζόταν με τον συνταγματικά ανεκτό ή μη χαρακτήρα τους, ενόψει του γεγονότος ότι ελήφθησαν προς εξυπηρέτηση σκοπού υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος, ήτοι για την διασφάλιση και προστασία της δημόσιας υγείας. Ακριβώς λόγω αυτού του σκοπού που προορίζονταν να εκπληρώσουν, από μια σημαντική μερίδα του επιστημονικού κόσμου η λήψη των ανωτέρω έκτακτων μέτρων, ιδίως η απαγόρευση της κυκλοφορίας¹, θεωρήθηκε πρόσφορη και κατάλληλη, ως εκ τούτου σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας, όπως ανεκτός θεωρήθηκε και ο περιορισμός της θρησκευτικής λατρείας, υπό την προϋπόθεση ότι φέρει εξαιρετικό χαρακτήρα, διαρκώντας δηλαδή, μόνο για το διάστημα της πανδημίας, και καταλαμβάνει κάθε θρησκεία και δόγμα². Συνοπτικά, πρόκειται για συνταγματικά ανεκτούς περιορισμούς δικαιωμάτων, χάρη στον προσωρινό χαρακτήρα τους, χωρίς, όμως, να είναι συνταγματικώς ανεκτή η παγίωσή τους ούτε και η επανάληψη της λήψης τους για την αντιμετώπιση παρόμοιων φαινομένων, στο μέλλον³. Παράλληλα, με δεδομένο το γεγονός ότι, κατά της έκτακτης νομοθεσίας, για τη διαχείριση της κρίσης, εκκρεμούν αιτήσεις ακύρωσης στο ΣτΕ, τα ληφθέντα μέτρα θα υποστούν τον αναγκαίο δικαστικό έλεγχο συνταγματικότητας, με συνέπεια η πολιτική αντιμετώπιση της κρίσης να μην εκφεύγει από το συνταγματικό πλαίσιο του άρθρου 44 παρ. 1 του Συντάγματος, στο βαθμό που οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου ελέγχονται παρεμπιπτόντως, ως προς το περιεχόμενό τους, όπως κάθε κανόνας δικαίου⁴.

Ωστόσο, η συνταγματικότητα των μέτρων έκτακτης ανάγκης, για την διαχείριση της υγειονομικής κρίσης, δεν αναγνωρίστηκε ομόφωνα, καθώς η λήψη τους πυροδότησε έντονες αντιδράσεις. Ένσταση διατυπώθηκε ως προς το γεγονός ότι τα περιοριστικά του ιού μέτρα ελήφθησαν με πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, παρά το γεγονός ότι τέτοιου είδους περιορισμοί ατομικών ελευθεριών απαιτούν ισχυρότερη νομιμοποίηση, η οποία διασφαλίζεται μέσα από μια ευρεία πολιτική διαβούλευση και την επιδίωξη ανάλογης πολιτικής συναίνεσης, υπό πλήρη, μάλιστα, διαφάνεια⁵. Μια ακόμη ένσταση σχετίζεται με τον παραγκωνισμό του ίδιου του κράτους

¹ Β. Τζέμος, Η μέρα νύχτα, η πανδημία, η ζωή ως το υπέρτατο αγαθό και οι δύο όψεις της αναλογικότητας, Δημόσιο Δίκαιο, 1-2/2020, http://www.publiclawjournal.com/docs/2020/1_2/2020_5_1_2_tzemos.pdf, σελ. 8, τελευταία πρόσβαση 17-5-2020, Γ. Τασόπουλος, Η ελευθερία κίνησης, η διασπορά του κορωνοϊού και το Σύνταγμα, constitutionalism.gr, https://www.constitutionalism.gr/2020-03-25_tassopoulos-coronavirus/, 26-3-2020, τελευταία πρόσβαση 17-5-2020, Μ. Οικονόμου, Η διοικητική απόφαση της ελληνικής πολιτείας για κλείσιμο-αναστολή λειτουργίας επιχειρήσεων ως μέτρο κατά της πανδημίας του κορωνοϊού υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας, Δημόσιο Δίκαιο, 1-2/2020, http://www.publiclawjournal.com/docs/2020/1_2/2020_5_1_2_oikonomou.pdf, σελ. 78-79, τελευταία πρόσβαση 17-5-2020

² Σ. Βλαχόπουλος, Θρησκευτική ελευθερία και προστασία της υγείας, Η Καθημερινή, <https://www.kathimerini.gr/1070269/article/epikairothta/politikh/8rhskeytikh-eley8eria-kai-prostasia-ths-ygeias>, 21-3-2020, τελευταία πρόσβαση 18-5-2020. Ωστόσο, το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας, στην απόφαση της 29-4-2020, για την υπόθεση 1 BvQ 44/20, έκρινε ότι παρά την καθολική απαγόρευση θρησκευτικών συναθροίσεων, για την τέλεση θρησκευτικής λατρείας, πρέπει να υπάρξει πρόβλεψη ειδικής εξαίρεσης, ανάλογα με τις ειδικές εξεταστέες συνθήκες που σχετίζονται με την εκάστοτε θρησκευτική πράξη και τις συνθήκες υπό τις οποίες αυτή δύναται να τελεστεί. Κριτήρια αποτελούν το μέγεθος και η δομή του χώρου λατρείας και το μέγεθος της σχετικής θρησκευτικής κοινότητας. Σε αντίθετη περίπτωση, η καθολική απαγόρευση δεν δικαιολογείται.

³ Σ. Βλαχόπουλος, Όχι στον συνταγματικό “μυθριδατισμό”, Η Καθημερινή, <https://www.kathimerini.gr/1071326/opinion/epikairothta/politikh/oxi-ston-syntagmatiko-mi8ridatismo>, 29-3-2020, τελευταία πρόσβαση 17/5/2020, Π. Ματζούφας, Κορωνοϊός και ελευθερία της κίνησης: Διατηρώντας το Σύνταγμα “ζωντανό” εν μέσω πανδημίας, constitutionalism.gr, <https://www.constitutionalism.gr/2020-05-02-mantzoufas-pavlopoulos-eleftheria-kinisis/>, 2-5-2020, αναδημοσίευση από The book's journal, 5/2020, τελευταία πρόσβαση 17-5-2020

⁴ Α. Αργυρός, Κατάσταση υγειονομικής έκτακτης ανάγκης – Δεινής ανάγκης ουδέν ισχυρότερου, Διοικητικοί Δικαστές, <https://www.ddikastes.gr/node/5585>, 6-4-2020, τελευταία πρόσβαση 17-5-2020

⁵ Α. Καϊδατζής, Αντικοινωνικά δικαιώματα σε καιρό πανδημίας, Η Αυγή, <http://www.avgi.gr/article/10811/10917380/antikoinonikaikaikomata-se-kairo-pandemias>, 6-4-2020, τελευταία πρόσβαση 17-5-2020. Αντίθετα Β. Τζέμος, υπ' αριθμ 1 υποσημείωση, κατά τον οποίο, στο πλαίσιο της ερμηνευτικής δήλωσης του άρθρου 5 του Συντάγματος, περί περιορισμού της ελευθερίας κίνησης, για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας, αρκεί και η πράξη νομοθετικού περιεχομένου, καθώς, εκ της λειτουργίας της, καθίσταται νόμος του

δικαίου και την εγκαθίδρυση ενός αστυνομικού κράτους, όπου η άσκηση συνταγματικώς αναγνωρισμένων ελευθεριών, ιδίως εκείνη της κίνησης, υποβάλλεται σε καθεστώς που προσομοιάζει με αυτό της προηγούμενης διοικητικής άδειας, επί ποινής χρηματικού προστίμου⁶. Για τον λόγο αυτό, υποστηρίχθηκε ότι η γενική απαγόρευση της κυκλοφορίας θίγει την ίδια την ελευθερία της κίνησης στην ουσία της και δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ατομικό διοικητικό μέτρο που εμπίπτει στην ερμηνευτική δήλωση του άρθρου 5 του Συντάγματος⁷.

Και αν, σε ένα πρώτο στάδιο, η επιστημονική διαφωνία αφορούσε τη συνταγματικότητα ή μη των μέτρων διαχείρισης της πανδημίας, στο τρέχον στάδιο, το ζητούμενο είναι η διασφάλιση μιας υγιούς επιστροφής στην πολυπόθητη “κανονικότητα”, η οποία τείνει να αποτελέσει, πλέον, έννοια αφηρημένη, καθώς είναι αμφίβολο αν και πότε θα επανέλθει η ανθρώπινη καθημερινότητα στους φυσιολογικούς ρυθμούς της και αν θα φέρει το ίδιο, γνώριμο, μέχρι πρότινος, περιεχόμενό της. Προς την κατεύθυνση αυτή, βέβαια, ως απαραίτητη προϋπόθεση τίθεται η εξεύρεση του εμβολίου κατά του covid-19, το οποίο συνιστά πεδίο σύγκλισης της πλειοψηφίας των εθνικών κυβερνήσεων, εντός του ενωσιακού χώρου, και αντιμετωπίζεται ως πανάκεια τόσο για την αντιμετώπιση της πανδημίας όσο και για την αποκατάσταση της παγκοσμίως διαταραχθείσας οικονομικής τάξης και ισορροπίας. Αν και ακόμη η επιστημονική κοινότητα διατρέχει το στάδιο των ερευνών τόσο σχετικά με τον ίδιο τον ιό όσο και σχετικά με το αντίστοιχο εμβόλιο, η αναγκαιότητα η μη του τελευταίου έχει πυροδοτήσει τον κοινωνικό, κυρίως, σκεπτικισμό, περί του γεγονότος ότι η υπερτονισμένη χρησιμότητα του εν λόγω εμβολίου υποκρύπτει μια υπερεθνική πολιτική σκοπιμότητα για άκραιο περιορισμό των θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων. Ο παρόν ισχυρισμός συνδέεται με τον προβληματισμό περί του τρόπου εισαγωγής του σχετικού εμβολίου στη νέα, μετά “κωρονοϊού” πραγματικότητα και με το ερώτημα αν η λήψη του εμβολίου θα αποτελέσει ισχυρή σύσταση, με την ελευθερία επιλογής του εμβολιασμού ή μη να επαφίεται στον ίδιο τον πολίτη ή αν θα προβλεφθεί ως υποχρεωτική, μέσα από τη σύνδεσή της με έννομες συνέπειες, οι οποίες, επί μη συμμόρφωσης των πολιτών, στην πράξη, θα ισοδυναμούν με αποκλεισμό τους από την κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας.

2. Η νομοθετική πρόβλεψη του Ν. 4675/2020 περί υποχρεωτικού εμβολιασμού

Τα εμβόλια, εκ της φύσεώς τους, είναι ζήτημα που παρέχει πρόσφορο έδαφος συζητήσεων, διαφωνιών και αντιδράσεων, τόσο από μέλη του επιστημονικού κόσμου όσο και της ίδιας της κοινωνίας. Παρά τη χρησιμότητά τους, για τον περιορισμό της νοσηρότητας και της θνητότητας από τα μεταδοτικά νοσήματα, για αποτροπή επιδημιών και πανδημιών και προστασία, έτσι, της δημόσιας υγείας, η αξία τους αυτή επιχειρείται να απομειωθεί από σκεπτικιστικές προσεγγίσεις αντιεμβολιαστικών κινημάτων, που ισχυρίζονται ότι τα μέσα υγιεινής των σύγχρονων πολιτισμών αποτρέπουν τη μετάδοση ασθενειών, καθώς, παράλληλα, πολλά από τα λοιμώδη νοσήματα έχουν εκλείψει, ενώ είναι προτιμότερη η απόκτηση φυσικής ανοσίας, μετά από προσβολή από ασθένεια και κατόπιν ίασης από αυτή, αφού έτσι αποφεύγονται και οι αρνητικές συνέπειες των εμβολίων, για τον ανθρώπινο οργανισμό, όπως η ανάπτυξη από συστατικά των εμβολίων των αντίστοιχων λοιμωδών νοσημάτων ή η πρόκληση άλλων αυτοάνοσων παθήσεων⁸. Παρά τις ανωτέρω αντιρρήσεις, η αξία των εμβολίων ως μέσο προληπτικής ιατρικής δεν αμφισβητείται ούτε και

κράτους.

⁶ I. Καμτσίδου, Η πανδημία και η αναχώρηση του δικαίου, constitutionalism.gr, https://www.constitutionalism.gr/2020-03-04_kamtsidou_pandimia/, 4-4-2020, αναδημοσίευση από την εφημερίδα Εποχή 5-4-2020, τελευταία πρόσβαση 19-5-2020

⁷ X. Κουρουνδής, Η επιβολή απαγόρευσης κυκλοφορίας στερείται συνταγματικής νομιμότητας, Η Εφημερίδα των Συντακτών, <https://www.efsyn.gr/node/236348>, 23-3-2020, τελευταία πρόσβαση 17-5-2020

⁸ Π. Νικολαΐδης, Η αξία των εμβολιασμών και η αξία τους για τη δημόσια υγεία, σε Όμιλος Μελέτης Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, Εμβολιασμοί και προστασία της δημόσιας υγείας: ιατρική, νομική και κοινωνική διάσταση, Σάκκουλας ΑΕ, 2017 σ. 2, 8-9

αναιρείται. Εκείνο που προβληματίζει είναι η πρόβλεψή τους ως υποχρεωτικών και οι συνέπειες που επάγεται η άρνηση λήψης τους, σε μια τέτοια περίπτωση.

Εν μέσω πανδημίας, συγκεκριμένα την 11η Μαρτίου 2020, τέθηκε σε ισχύ ο Ν. 4675/2020, δυνάμει του άρθρου 22 αυτού. Το εν λόγω νομοθέτημα, περί πρόληψης, προστασίας και προαγωγής της υγείας και ανάπτυξης των υπηρεσιών δημόσιας υγείας, μεταξύ άλλων, στο άρθρο 4 παρ. 3 περ γ.iii στοιχ β, ορίζει ρητά ότι, σε περιπτώσεις εμφάνισης κινδύνου διάδοσης μεταδοτικού νοσήματος, που ενδέχεται να έχει σοβαρές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία, μπορεί να επιβάλλεται, με απόφαση του Υπουργού Υγείας, μετά από γνώμη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων Δημόσιας Υγείας (άρ. 10 Ν. 4675/2020), υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού, με σκοπό την αποτροπή της διάδοσης της νόσου. Παράλληλα, με την ίδια ως άνω απόφαση, προσδιορίζεται η ομάδα του πληθυσμού που υπόκειται στον υποχρεωτικό εμβολιασμό, η τυχόν καθορισμένη περιοχή που εμπίπτει στην υποχρεωτικότητα, το χρονικό διάστημα ισχύος της υποχρεωτικότητας, το οποίο αποφασίζεται ως έκτακτο και προσωρινό μέτρο προστασίας της δημόσιας υγείας για συγκεκριμένη ομάδα πληθυσμού, η διαδικασία του εμβολιασμού και κάθε άλλη λεπτομέρεια. Αναφορικά με την παρούσα νομοθετική ρύθμιση, παραβλέποντας το γεγονός ότι αποτελεί μια πρόβλεψη φωτογραφική της παρούσας πανδημίας και η οποία, συμπτωματικώς (;) τέθηκε σε ισχύ τη δεδομένη χρονική περίοδο, με μια πρώτη ανάγνωση, μπορούν να γίνουν οι εξής παρατηρήσεις.

Πρώτον, κρίσιμος είναι ο προσδιορισμός της έννοιας του μεταδοτικού νοσήματος, τον οποίο παρέχει, κατόπιν ενδεικτικής απαρίθμησης, το άρθρο 2 παρ. 1 και 2 ΒΔ 21/2/18.3.1940. Ειδικότερα, μεταδοτική είναι η ασθένεια που μπορεί να μεταδοθεί σε άνθρωπο και να προσλάβει τον χαρακτήρα επιδημίας, χωρίς να χρειάζεται να είναι τυπική ασθένεια ανθρώπου, αλλά η μετάδοση μπορεί να προέρχεται από ζώο⁹, ενώ ως επιδημία ορίζεται η αιφνίδια ή σταδιακή και χρονικά ή ακόμη και τοπικά περιορισμένη εμφάνιση και διάδοση μιας μεταδοτικής ασθένειας, σε πολλαπλές περιπτώσεις, μέσα σε μια πληθυσμιακή ομάδα¹⁰.

Δεύτερον, η διατύπωση της ανωτέρω διάταξης παρουσιάζεται αρκετά διαλλακτική, από την άποψη ότι ούτε απαγορεύει αλλά ούτε και επιβάλλει την άνευ ετέρου καθολικότητα του υποχρεωτικού εμβολιασμού. Αντιθέτως, θεσπίζει κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία αυτή πρέπει να εξειδικεύεται, ανάλογα με τις διαφοροποιημένες ανάγκες του κοινωνικού συνόλου, με την κοινωνική πρόνοια να προορίζεται να προστατεύει, κατ' αρχήν, τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Παρ' όλα αυτά, έχει ουσιώδη σημασία ο τρόπος και το εύρος της απαρίθμησης και περιγραφής, στην εν λόγω υπουργική απόφαση, εκείνων των πληθυσμιακών ομάδων που υπόκεινται σε υποχρεωτικό εμβολιασμό, καθώς τόσο η υπερβολικά ευρεία όσο και η υπερβολικά εξειδικευμένη αναφορά τους, ενέχει τον κίνδυνο να οδηγήσει σε ερμηνείες της υπουργικής απόφασης, που καταλήγουν στην υπαγωγή του συνόλου του πληθυσμού σε υποχρεωτικό εμβολιασμό.

Τρίτον, στην παρούσα νομοθετική διάταξη, αναγνωρίζεται ρητά το γεγονός ότι ο υποχρεωτικός εμβολιασμός αποτελεί μέτρο εξαιρετικού κι έκτακτου χαρακτήρα, προς αντιμετώπιση μιας ιδιάζουσας υγειονομικής κατάστασης. Για το λόγο αυτό, το χρονικό διάστημα, που διατηρείται ο υποχρεωτικός χαρακτήρας ενός εμβολίου, διαρκεί όσο υπάρχουν οι λόγοι προστασίας της δημόσιας υγείας που το επιβάλλουν, μη δυνάμενο, ωστόσο, να παγιωθεί, στην πράξη, ως κανόνας. Ζήτημα είναι, όμως, αν αυτός ακριβώς ο εξαιρετικός χαρακτήρας του μέτρου μπορεί να φτάσει μέχρι του σημείου να δικαιολογήσει έναν καθολικό υποχρεωτικό εμβολιασμό, υπό τη διακήρυξη ότι, με τον τρόπο αυτό, διασφαλίζεται η προστασία της δημόσιας υγείας.

Τέταρτον, ο προσδιορισμός των ομάδων του κοινωνικού συνόλου που χρήζουν της προστασίας του εμβολίου και υπόκεινται στην υποχρεωτικότητά του καθώς και το χρονικό διάστημα ισχύος αυτής, απαιτούν εξειδικευμένες επιστημονικές γνώσεις, εφόσον συνδέονται άρρηκτα με ιατρικά δεδομένα, αναφορικά με τις υγειονομικά ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και με τα χρονικά σημεία έναρξης και λήξης του πανδημικού κινδύνου για τη δημόσια υγεία, προκειμένου να οριοθετηθεί το

⁹ Μ. Μαργαρίτης, Ποινικός-Κώδικας: ερμηνεία-εφαρμογή, Π.Ν. Σάκκουλας, 2003

¹⁰ Γ. Μπούρμας, Ερμηνεία του άρθρου 284 ΠΚ, σε Χ. Χρυσανθάκης (επιμ), Ποινικός Κώδικας – ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2η έκδοση, 2014, σ. 2098

αντίστοιχο χρονικό διάστημα έναρξης και λήξης του υποχρεωτικού εμβολιασμού. Πρόκειται, εκ πρώτης όψεως, για μια θετική νομοθετική πρόβλεψη, πρακτικά, όμως, καταλήγει στην έκδοση μιας υπουργικής απόφασης, περί υποχρεωτικού εμβολιασμού, τα δεδομένα για την έκδοση της οποίας καθίστανται δικαστικώς ανέλεγκτα, καθώς διατυπώνονται, κατόπιν γνωμοδοτικής διαδικασίας, ως τεχνικές και επιστημονικές κρίσεις από τους επιστήμονες - μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων Δημόσιας Υγείας.

3. Υποχρεωτικός εμβολιασμός και προσωπική αυτονομία

Σε ένα πρώτο στάδιο, η ίδια η φύση του εμβολιασμού ως ιατρικής πράξης επεμβατικής στη σωματική υγεία του ανθρώπου, η οποία εντάσσεται στο πεδίο της προληπτικής ιατρικής, γεννά ζητήματα νομικά και βιοηθικά. Πολύ περισσότερο, τέτοιου είδους ζητήματα ανακύπτουν, στην περίπτωση όπου ένα εμβόλιο καθίσταται υποχρεωτικό, καθώς ο λήπτης του στερείται, πλήρως, της ελευθερίας του να επιλέξει να αποδεχθεί ή να αρνηθεί τη σχετική επεμβατική στον οργανισμό του ιατρική ενέργεια. Ωστόσο, στο σημείο αυτό, μια διευκρίνιση είναι αναγκαία. Αντίρρηση δεν διατυπώνεται ως προς τον ίδιο τον υποχρεωτικό χαρακτήρα του εμβολίου κατά του ιού. Η αντίρρηση διατυπώνεται ως προς έναν ενδεχόμενο καθολικό χαρακτήρα του υποχρεωτικού εμβολιασμού, που θα καταλαμβάνει το σύνολο του πληθυσμού, εκτεινόμενος πέραν των ευπαθών κοινωνικών ομάδων, οπότε και θα μπορούσε, οριακά, να δικαιολογηθεί η υποχρεωτικότητα του εμβολίου. Αντίρρηση διατυπώνεται και ως προς τον τρόπο, με τον οποίο η εν λόγω υποχρεωτικότητα ενδέχεται να επιβληθεί, μέσα από τη σύνδεσή της με συνέπειες αποκλεισμού, από την κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας, εκείνων που δεν συμμορφώνονται με την εν λόγω νομοθετική επιταγή.

A. Τα δικαιώματα στη ζωή και στην υγεία σε σύγκρουση με την προσωπική αυτονομία

Αναμφισβήτητα, το εμβόλιο κατά του covid-19 συνδέεται, άρρηκτα, με τη διαφύλαξη των υπέρτατων αγαθών της ανθρώπινης ζωής και υγείας, τα οποία η πανδημία κατέστησε ιδιαίτερα ευάλωτα. Σε υπερνομοθετικό επίπεδο, το αγαθό της ανθρώπινης ζωής αναγνωρίζεται και προστατεύεται όχι μόνο ως δικαίωμα ατομικό, δυνάμει του άρθρου 5 παρ. 2 του Συντάγματος, αλλά και ως θεμελιώδης αξία των δημοκρατικών κοινωνιών, κατ' άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο η προστασία της ζωής αποτελεί πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας¹¹, και κατά το άρθρο 2 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, το οποίο, δυνάμει του άρθρου 15 αυτής, δεν επιδέχεται καμία εξαίρεση, παρά μόνο σε περίπτωση όπου ο θάνατος οφείλεται σε πράξεις κατά τη διάρκεια πολεμικής σύρραξης, στο πλαίσιο του δικαίου του πολέμου¹². Οι ανωτέρω διατάξεις κατοχυρώνουν και εγγυώνται τον πανανθρώπινο χαρακτήρα του δικαιώματος στη ζωή και την απόλυτη προστασία αυτού, με την απαγόρευση διαφορετικής μεταχείρισης ημεδαπών, αλλοδαπών, ομόφυλων,

¹¹ Β. Τζέμος, Η μέρα νύχτα, η πανδημία, η ζωή ως το υπέρτατο αγαθό και οι δύο όψεις της αναλογικότητας, Δημόσιο Δίκαιο, 1-2/2020, http://www.publiclawjournal.com/docs/2020/1_2/2020_5_1_2_tzemos.pdf, σελ. 8, τελευταία πρόσβαση 17-5-2020,, Α. Μανιτάκης, Η ζωή ως πάθος συνταγματικό, Η Καθημερινή, <https://www.kathimerini.gr/1073750/article/epikairothta/politikh/h-zwh-ws-pa8os-syntagmatiko>, 16-4-2020, τελευταία πρόσβαση 19-5-2020

¹² Λ-Α Σισιλιάνος (επιμ), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σ. 59, ΣτΕ 2115/2019, κατά την οποία η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 της ΕΣΔΑ που κατατάσσεται μεταξύ των πρωταρχικών της ΕΣΔΑ και κατοχυρώνει μια από τις θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών που συγκροτούν το Συμβούλιο της Ευρώπης, επιβάλλει στα κράτη όχι μόνο να απέχουν από την “εκ προθέσεως” αφαίρεση ζωής, αλλά και να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα προστασίας της ζωής εκείνων που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία τους.

ετερόφυλων, ατόμων με σωματικές αναπηρίες ή με πνευματική υστέρηση, καθώς το κράτος υποχρεούται να σέβεται την ανθρώπινη ζωή, να απέχει από αυθαίρετες παρεμβάσεις σε αυτή και, ταυτόχρονα, να την προστατεύει από τις επεμβάσεις τρίτων προσώπων¹³.

Παράλληλα, το τελευταίο διάστημα, λόγω των επικρατούσων υγειονομικών συνθηκών, σε διακινδύνευση τέθηκε και το δικαίωμα στην υγεία, τόσο υπό την πτυχή της σωματικής ακεραιότητας, κατ' άρθρο 5 παρ. 5 του Συντάγματος, όσο και υπό την κοινωνική του διάσταση, κατ' άρθρο 21 παρ. 3 του Συντάγματος. Πιο συγκεκριμένα, κατά τη στενή έννοια του όρου, σε υγιή κατάσταση βρίσκεται ο ανθρώπινος οργανισμός, όταν όλα τα όργανα λειτουργούν φυσιολογικά ή, με εναλλακτική διατύπωση, ως υγεία χαρακτηρίζεται η απουσία ασθένειας, λειτουργικών ή οργανικών ατελειών που εμποδίζουν τη διανοητική ή φυσική δραστηριότητα του ανθρώπου. Κατά την ευρύτερη διατύπωση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ), η υγεία είναι η πλήρης σωματική, ψυχική, διανοητική και κοινωνική ευεξία. Ωστόσο, κατά την ορθότερη προσέγγιση, το ατομικό δικαίωμα στην υγεία αναφέρεται στο εν στενή έννοια περιεχόμενο του όρου, με την εξαίρεση της κοινωνικής ευεξίας, επειδή σκοπός του εν λόγω δικαιώματος δεν είναι η εξάλειψη των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων, ενώ, παράλληλα, η αντίθετη θεώρηση θα οδηγούσε σε σύγχυση του περιεχομένου του με αυτό συγγενικών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στο περιβάλλον, στην εργασία, στη στέγαση, στην κοινωνική ασφάλιση και πρόνοια κ.α¹⁴. Το κράτος, από την πλευρά του, υποχρεώνεται να παρέχει υπηρεσίες ή να προβαίνει σε ενέργειες που προάγουν, διατηρούν ή αποκαθιστούν την υγεία των ανθρώπων, υπέχοντας, κατά το άρθρο 21 παρ. 3 του Συντάγματος, ευθεία υποχρέωση για λήψη θετικών μέτρων προς προστασία της υγείας των πολιτών, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η παροχή υπηρεσιών υγείας υψηλού επιπέδου¹⁵. Προς την κατεύθυνση αυτή, ιδρύθηκε και λειτουργεί, δυνάμει του Ν. 1397/1983, το Εθνικό Σύστημα Υγείας (ΕΣΥ), που κατοχυρώνει την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας για το σύνολο των πολιτών¹⁶.

Στο ως άνω πλαίσιο, τα μέτρα έκτακτης ανάγκης, περί αναστολής της οικονομικής δραστηριότητας και της γενικής απαγόρευσης της κυκλοφορίας, που έλαβε η ελληνική κυβέρνηση, κατά το προηγούμενο διάστημα, για τη διαχείριση και αντιμετώπιση της έκρυθμης υγειονομικής κατάστασης της χώρας, χωρίς αμφιβολία, αποτελούν ενέργειες που υλοποιούν την υποχρέωση της πολιτείας για σεβασμό της ανθρώπινης ζωής και της δημόσιας υγείας, σκοπός η εκπλήρωση του οποίου εξυπηρετεί υπέρτερο δημόσιο συμφέρον. Το πρόβλημα, ωστόσο, εντοπίζεται στον τρόπο με τον οποίο τα εν λόγω μέτρα επιβλήθηκαν στο κοινωνικό σύνολο και δικαιολογήθηκαν ενώπιόν του. Ως επιχείρημα για την θεμελίωση της συνταγματικότητάς τους και του θεμιτού της σημαντικής έκτασης περιορισμού θεμελιωδών δικαιωμάτων, ιδίως της ελευθερίας της κίνησης, κατά το άρθρο 5 παρ. 3 του Συντάγματος, αξιοποιήθηκε ο εξαιρετικός και προσωρινός χαρακτήρας τους, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι αποσκοπούν στη διασφάλιση του συμφέροντος του κοινωνικού συνόλου. Η ίδια η φύση, λοιπόν, των μέτρων δικαιολόγησε την σημαντική υποχώρηση λοιπών ατομικών δικαιωμάτων, ενόψει του δημόσιου συμφέροντος.

Από την άλλη πλευρά, το σύμπλεγμα των διατάξεων των άρθρων 5 παρ. 1, 2 παρ. 1 και 7 παρ. 2 του Συντάγματος, κατοχυρώνει την προστασία της προσωπικής αυτονομίας και της αυτοδιάθεσης ως απόρροια της ευρύτερης έννοιας της προσωπικής ελευθερίας. Ειδικότερα, το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος κατοχυρώνει το ατομικό δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας των ατόμων. Ως προσωπικότητα ορίζεται το σύνολο των φυσικών, ηθικών, πνευματικών και κοινωνικών¹⁷ χαρακτηριστικών του ανθρώπου, ενώ ως ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας

¹³ Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο: ατομικά δικαιώματα, Σάκκουλας ΑΕ, 2012, σ. 163-166

¹⁴ Π. Παπαρηγοπούλου, Ερμηνεία άρθρου 5 παρ. 5 του Συντάγματος σε Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης (επιμ), Σύνταγμα – κατ' άρθρο ερμηνεία, Σάκκουλας ΑΕ, 2017, σ. 127

¹⁵ ΟλΣτΕ 431/2018, 3802/2014, ΣτΕ 9/2016, 2381/2016

¹⁶ Π. Παπαρηγοπούλου, Ερμηνεία άρθρου 21 παρ. 3 του Συντάγματος σε Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης (επιμ), Σύνταγμα – κατ' άρθρο ερμηνεία, Σάκκουλας ΑΕ, 2017, σ.548-549

¹⁷ Σ. Βλαχόπουλος, Η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας: η “ωραία κοιμωμένη” του ελληνικού συνταγματικού δικαίου, ΔτΑ 66/2015, σ. 944, κατά τον οποίο το δικαίωμα της προσωπικότητας καλύπτει και τα συλλογικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου, όπως αυτά απορρέουν από την ένατη του σε μια κοινωνική ομάδα, λ.χ.

γίνεται αντιληπτή η δυνατότητα δράσης του υποκειμένου με τρόπο αδέσμευτο, προς ολοκλήρωση της σωματικής, πνευματικής, ηθικής και κοινωνικής υπόστασής του¹⁸. Η πραγμάτωση του περιεχομένου του ανωτέρω δικαιώματος προϋποθέτει ένα βαθμό προσωπικής αυτονομίας και αυτοδιάθεσης των ανθρώπων¹⁹. Πιο συγκεκριμένα, η έννοια της αυτονομίας προσδιορίζεται από δύο παράγοντες. Πρώτον από τη σχέση του υποκειμένου με τον νόμο, από την άποψη ότι είναι ελεύθερο να υπακούει στον δικό του κανόνα, χωρίς εξωτερικούς εξαναγκασμούς και παρεμβάσεις και, δεύτερον, από την οριοθέτηση των σχέσεών του με τους τρίτους, στο πλαίσιο της κοινωνικής συμβίωσης, όπου τίθεται το ζήτημα των περιορισμών²⁰. Υπό αυτό το πρίσμα, ο καθένας είναι ελεύθερος να προσδιορίζει την ονομαστική, σεξουαλική, θρησκευτική, πολιτιστική ταυτότητά του, να καθορίζει την εξωτερική εικόνα του, να προσδιορίζει την παρουσία του στο χώρο, να εκδηλώνει συμμετοχική δράση εντός της κοινωνίας και της πολιτείας όπου εντάσσεται και, γενικά, να προβαίνει σε εκείνες τις ενέργειες που ενισχύουν την προσπάθειά του να βελτιώσει το βιωτικό του επίπεδο, υπό τον περιορισμό, βέβαια, οι πράξεις του να σέβονται και να μην θίγουν τα δικαιώματα τρίτων. Το ως άνω ατομικό δικαίωμα αντιστοιχεί στην υποχρέωση του κράτους να απέχει από αυθαίρετες παρεμβάσεις στην σφαίρα της προσωπικότητας των ατόμων και, μάλιστα, να την προστατεύει από προσβολές τρίτων. Κατόπιν των ανωτέρω, τα υποκείμενα διαθέτουν την ελευθερία της αυτοδιάθεσης του σώματός τους σε μια σειρά ιατρικών επεμβατικών πράξεων, σύμφωνα με την αρχή της συναίνεσης²¹, διαθέτοντας την ευχέρεια να επιλέξουν να υποβληθούν σε ορισμένη ιατρική πράξη ή να το αρνηθούν²², με την ταυτόχρονη απαγόρευση του κράτους ή τρίτου ιδιώτη να τα εξαναγκάσει προς μια ορισμένη κατεύθυνση, παρακάμπτοντας τη βούλησή τους²³.

Η διάθεση, στην ελληνική αγορά, ενός εμβολίου που αδρανοποιεί τον covid-19, ως μέτρο προληπτικό και αποτρεπτικό ενός δεύτερου κύκλου της πανδημίας, συνιστά ενέργεια της πολιτείας για την περιχαράκωση της δημόσιας υγείας, όπως ακριβώς το Σύνταγμα την επιτάσσει να πράξει. Η υποχρεωτικότητά του, όμως, είναι προβληματική, στο βαθμό που επεμβαίνει έντονα και υπερβολικά στη σφαίρα της προσωπικής ελευθερίας του ατόμου, περιορίζοντας την εξουσία της αυτοδιάθεσης του σώματός του. Ως επιχείρημα υπέρ του θεμιτού του υποχρεωτικού εμβολιασμού, παρατίθεται η υπέρτερη σημασία της δημόσιας υγείας, έναντι της ήσσονος βαρύτητας επιβάρυνσης της σωματικής ακεραιότητας των ατόμων και της προσωπικής τους αυτονομίας, οι οποίες υποχωρούν σημαντικά. Ωστόσο, ο έωλος χαρακτήρας του επιχειρήματος αυτού καταδεικνύεται από το γεγονός ότι, με σχετικές επεμβάσεις στον ανθρώπινο οργανισμό, διενεργούνται πειράματα στον πληθυσμό, τα οποία μπορεί να έχουν σημαντικά οφέλη για τη δημόσια υγεία²⁴, ωστόσο η ίδια

πολιτική ή θρησκευτική, καθώς, σε αντίθετη περίπτωση, θίγεται το συνταγματικό έρεισμα της νομοθετικής απαγόρευσης προσβολών της συλλογικής πτυχής της ανθρώπινης προσωπικότητας. Προς την κατεύθυνση αυτή, συμβάλει και το άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλος ενός κοινωνικού συνόλου

¹⁸ Δ. Μυλωνόπουλος, Δικαστική συμπαράσταση και ψυχική υγεία – Η διοικητική διάσταση, ΘΠΔΔ, 10-11/2014, σ. 848

¹⁹ Χ. Τσεβάς, Παρατηρήσεις στην ΕΔΔΑ, Α.Ρ. Garçon και Nicot κ. Γαλλίας, 6-4-2017, ΘΠΔΔ, 7/2017, σ. 649: Η προσωπική αυτονομία είναι μια σημαντική αρχή που εμπίπτει στο προστατευτικό πεδίο του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, καθώς συνδέεται στενά με την έννοια της ιδιωτικής ζωής, εσωκλείοντας τη σωματική και ηθική ακεραιότητα του ατόμου, εκφάνσεις της φυσικής και κοινωνικής του ταυτότητας, την ταυτότητα του φύλου, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, ενώ καταλαμβάνει και το δικαίωμα στην προσωπική ανάπτυξη και των διεμφυλικών ατόμων

²⁰ Γ. Καραβοκώρης, Ερμηνεία άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος σε Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης (επιμ), Σύνταγμα – κατ' άρθρο ερμηνεία, Σάκκουλας ΑΕ, 2017, σ. 84

²¹ ΕΔΔΑ, Storck κ. Γερμανίας, 16-6-2005, παρ. 143, όπου κρίθηκε ότι η ιατρική περίθαλψη, χωρίς τη συναίνεση του ασθενούς, αποτελεί επέμβαση στην ιδιωτική του ζωή

²² ΕΔΔΑ, Glass κ. Ηνωμένου Βασιλείου, 9-3-2004, παρ. 70, κατά την οποία ένα άτομο έχει το δικαίωμα να αρνηθεί την ιατρική περίθαλψη, ενώ, αν πρόκειται για ανήλικο, φορείς του δικαιώματος αυτού είναι οι κηδεμόνες του

²³ Κ. Γιαννακόπουλος, Η μετάλλαξη του υποκειμένου των συνταγματικών δικαιωμάτων, ΕφΔΔ 2/2012, σ. 158, κατά τον οποίο η προσωπική αυτονομία, κατά το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, εκτός από την αμυντική της διάσταση, όπως αυτή προδιαγράφεται από τα όρια προστασίας της ιδιωτικής ζωής, ενέχει και μια διεκδικητική πτυχή, αξιώνοντας από το κράτος τη λήψη θετικών μέτρων υπέρ του ατόμου

²⁴ Ν. Παπασπύρου, Συνταγματική ελευθερία και δημόσιοι σκοποί, Σάκκουλας ΑΕ, 2019, σ. 79

η φύση των εν λόγω ενεργειών επιτάσσει την προηγούμενη έγκυρη ενημέρωση του ενδιαφερόμενου προσώπου, ώστε, συνειδητά, να συναινέσει ή να αρνηθεί την υποβολή του στη σχετική ιατρική πράξη, δυνατότητα που αδρανοποιεί ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του εμβολιασμού.

Ειδικότερα, το εν λόγω μέτρο αναιρεί τη θεμελιώδη αρχή της ενημερωμένης συναίνεσης, σύμφωνα με το περιεχόμενο της οποίας, κάθε άνθρωπος, αναφορικά με τη ζωή του, με την υγεία του, με το ερώτημα αν θα υποβληθεί σε ορισμένη εξέταση ή θεραπεία ή αν θα την αρνηθεί, αποφασίζει, κατ' αρχήν, ο ίδιος ατομικά, κατόπιν ακριβούς και έγκυρης ενημέρωσης, δικαίωμα που απορρέει από τις διατάξεις των άρθρων 2 παρ 1 και 5 παρ 1 του Συντάγματος και εξειδικεύεται στα άρθρα στα άρθρα 11 και 12 ΚΙΔ (Ν. 3418/2005). Σκοπός της ενημέρωσης του ενδιαφερόμενου ατόμου είναι να διαμορφώσει μια πλήρη και σαφή εικόνα περί της κλινικής του κατάστασης, του βαθμού σοβαρότητάς και επικινδυνότητας του covid-19, την ενδεχόμενη επιδείνωση της κατάστασης της υγείας του από την προσβολή από τον ιό, τον τρόπο εξέλιξης της νόσου, τον βαθμό προστασίας που του παρέχει το αντίστοιχο εμβόλιο καθώς και τις παρενέργειες που το συνοδεύουν, ώστε η συναίνεση που θα παράσχει, σχετικά με τον εμβολιασμό του, να στηρίζεται στην αυθεντική του βούληση²⁵. Η εν λόγω αρχή αποτελεί την πραγμάτωση της αυτονομίας του υποκειμένου, σε σχέση με τους ιατρούς και τους ερευνητές που επεμβαίνουν στη σωματική και ψυχική του ακεραιότητα, θέτοντας στο προσκήνιο την βούληση του προσώπου²⁶. Σε αντίθετη περίπτωση, πρόκειται για διενέργεια ιατρικής πράξης παράνομης ως αυθαίρετης. Κατόπιν των ανωτέρω, αδρανοποιείται, κατά ένα ουσιώδες μέρος, ο πυρήνας της προσωπικής αυτονομίας του ατόμου, στο όνομα του δημόσιου συμφέροντος.

Φυσικά, το εν λόγω δικαίωμα δεν είναι απεριόριστο, καθώς περιορίζεται από την ίδια την κοινωνική συμβίωση των ατόμων, η οποία, για τη διατήρηση του συλλογικού συμφέροντος, επιτάσσει τον περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων. Συνεπώς, η προάσπιση της δημόσιας υγείας συνιστά επαρκές νομιμοποιητικό θεμέλιο για τον περιορισμό της προσωπικής αυτονομίας, στο βαθμό που αυτή θέτει σε επισφαλή θέση τη συλλογική αυτονομία. Μέχρι ποιου βαθμού, όμως, ένας τέτοιος περιορισμός μπορεί να κριθεί συνταγματικά ανεκτός; Το ερώτημα αυτό συνδέεται με τον, δυνάμει του άρθρου 4 παρ. 3 περ γ.iii στοιχ β Ν. 4675/2020, έκτακτο, προσωρινό και εξαιρετικό χαρακτήρα του μέτρου του υποχρεωτικού εμβολιασμού, σε συνδυασμό με το προηγούμενο του πρόσφατου παρελθόντος, όπου ακριβώς αυτός ο προσωρινός χαρακτήρας των μέτρων έκτακτης ανάγκης και ο προορισμός τους να εξυπηρετήσουν υπέρτερο δημόσιο συμφέρον, δικαιολόγησε σημαντικό περιορισμό μιας σειράς ατομικών ελευθεριών. Στο πλαίσιο αυτό, προβληματίζει αν οι εν λόγω προϋποθέσεις θα χρησιμοποιηθούν, εκ νέου, ως έρεισμα νομιμοποιητικό του ουσιώδους περιορισμού της προσωπικής αυτονομίας των πολιτών, υπό την πτυχή της αυτοδιάθεσης του σώματός τους, ζήτημα που επιτείνεται στην περίπτωση που ο υποχρεωτικός εμβολιασμός θεσπιστεί με καθολική ισχύ, για το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού.

Μάλιστα, η ένταση του παρόντος προβληματισμού, ενισχύεται ακόμη περισσότερο από το ευρύ, απροσδιόριστο και αφηρημένο περιεχόμενο της έννοιας της δημόσιας υγείας, η εξειδίκευση της

²⁵ ΑΠ 221/2016, ΑΠ 687/2013, υπ' αριθμ 11330.2/2002 Πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη "... Η ύπαρξη έγκυρης συναίνεσης είναι στενά συνδεδεμένη με την προηγούμενη ενημέρωση του ασθενούς, πρέπει με άλλα λόγια η συναίνεση να είναι "πληροφορημένη" (informed consent). Η συναίνεση επιπλέον πρέπει να είναι "προϋφιστάμενη" της ιατρικής πράξης, πολλώ μάλλον αφού εκ των υστέρων έγκρισή της δεν αίρει τον τυχόν άδικο χαρακτήρα της Εξάλλου, γίνεται γενικά δεκτό ότι, η ενημέρωση του ενδιαφερόμενου πραγματοποιείται πριν από την έναρξη της ιατρικής (διαγνωστικής ή θεραπευτικής) πράξης. Μάλιστα πρέπει να παραμένει ικανός χρόνος μεταξύ της ενημέρωσης και της διενέργειας της ιατρικής πράξης, ώστε ο ενδιαφερόμενος να αποφασίσει σοβαρά και χωρίς πίεση αν θα υποβληθεί στην προτεινόμενη ιατρική ενέργεια. Τέτοιος χρόνος δεν υφίσταται από τη στιγμή που αυτός έχει ήδη εισέλθει στους τυχόν ειδικούς χώρους που θα γίνει η ιατρική πράξη (π.χ. χειρουργείο), αφού πλέον δεν βρίσκεται σε συνθήκες ηρεμίας για μια τέτοια κρίσιμη απόφαση... Η ενημέρωση αυτή περιλαμβάνει τη διάγνωση και την πρόγνωση της ασθένειας, τους κινδύνους της ιατρικής πράξης, όπως και τις τυχόν εναλλακτικές θεραπευτικές μεθόδους..."

²⁶ Ε. Μάλλιος, Μεταδοτικά νοσήματα. Δημόσια υγεία και αυτονομία του προσώπου, ΔτΑ 67/2016, σ. 90-91

οποίας απαιτεί την εφαρμογή ποιοτικών και ποσοτικών κριτηρίων. Πιο συγκεκριμένα, τι ορίζεται ως δημόσια υγεία, ώστε να είναι κανείς σε θέση, με βεβαιότητα, να ισχυριστεί και να εγγυηθεί ότι ένα μέτρο, όσο περιοριστικό των ατομικών ελευθεριών κι αν είναι, εντούτοις βαίνει επιτυχώς προς τη διασφάλισή της; Περαιτέρω, ποια είναι τα υποκείμενα εκείνα που, με την κλινική τους κατάσταση και με την κοινωνική τους στάση, επηρεάζουν και καθορίζουν την προστασία και τη διακινδύνευση της δημόσιας υγείας, ώστε να μπορεί κανείς να προσδιορίσει ασφαλώς ότι κρίνεται ή όχι σκόπιμο να υπαχθούν στον υποχρεωτικό εμβολιασμό; Από την άλλη πλευρά, πρέπει ο υποχρεωτικός εμβολιασμός να συναρτάται με την υγειονομική κατάσταση των ατόμων, με δεδομένο το ενδεχόμενο ανθρώπινοι οργανισμοί να αντιδράσουν αρνητικά στην εισαγωγή του μικροοργανισμού στο σώμα τους, κατόπιν του εμβολίου; Αντίστοιχα, μήπως, στην αντίθετη περίπτωση, ο υποχρεωτικός εμβολιασμός, αντί να προστατέψει τη δημόσια υγεία, την θέτει σε μεγαλύτερο κίνδυνο, καθώς εκθέτει μεγάλο μέρος του ανθρώπινου πληθυσμού σε επιβάρυνση της κατάστασης της υγείας του; Σαφώς, πρόκειται για αναπάντητα ερωτήματα, τα οποία, όμως, δεν μπορούν να αγνοηθούν, αν η προάσπιση της δημόσιας υγείας είναι πράγματι το ζητούμενο.

B. Η σχέση της προσωπικής αυτονομίας με τις έννομες συνέπειες από τη μη συμμόρφωση με τον υποχρεωτικό εμβολιασμό

Σχεδόν από την αρχή της πανδημίας στη χώρα μας, ορόσημο, ώστε να θεωρηθεί ότι ο κίνδυνος για το κοινωνικό σύνολο έχει, πλήρως, αποφευχθεί, αποτέλεσε η εξεύρεση του κατάλληλου εμβολίου. Ωστόσο, το ζήτημα που γεννάται αφορά τη σύνδεση της τυχόν υποχρεωτικότητας του εμβολίου με δυσμενείς έννομες συνέπειες για εκείνους που θα αρνηθούν τη λήψη του.

Η πρώτη συνέπεια αφορά την ποινικοποίηση μιας τέτοιας άρνησης. Πιο συγκεκριμένα, η νομοθετική διάταξη περί υποχρεωτικού εμβολιασμού συνδέεται, άμεσα, με τη διάταξη του άρθρου 285 ΠΚ, κατά το οποίο προβλέπεται ποινική κύρωση, στην περίπτωση παραβίασης των μέτρων που έχει διατάξει ο νόμος ή η αρμόδια αρχή, για να αποτραπεί η εισβολή ή η διάδοση μιας μεταδοτικής ασθένειας. Ως εκ τούτου, εφόσον το εμβόλιο κατά του ιού προβλεφθεί ως υποχρεωτικό, η άρνηση λήψης του ποινικοποιείται, υπό την προϋπόθεση ότι αποτελεί αιτία διάδοσης του μεταδοτικού covid-19. Πιο συγκεκριμένα, για τη συγκρότηση του εν λόγω εγκλήματος, απαιτείται ο δράστης να προβαίνει στην παραβίαση μέτρων τεθέντων από το νόμο ή με επιτακτική διαταγή της αρχής, δημιουργώντας έτσι τον κίνδυνο μετάδοσης της ασθένειας. Για την πραγμάτωση του εγκλήματος, δεν απαιτείται να έχει επέλθει και η μετάδοση της ασθένειας και αρκεί μόνο η ύπαρξη του κινδύνου, ενώ, αν η μετάδοση της ασθένειας έχει επέλθει, το έγκλημα διώκεται σε βαθμό κακουργήματος²⁷. Κατόπιν των ανωτέρω, τα άτομα που εξαναγκάζονται, νομοθετικά, στην υποχρεωτική λήψη του εμβολίου, στερούνται της ελευθερίας τους για αυτοδιάθεση του σώματός τους, υφιστάμενα ουσιαστικό περιορισμό της προσωπικής τους αυτονομίας, και, παράλληλα, η άρνηση τους συνιστά και ποινικό αδίκημα. Και όλα αυτά, στο πλαίσιο ενός ευνομούμενου κοινωνικού κράτους δικαίου, με γνώμονα την προστασία της δημόσιας υγείας. Εφόσον, όμως, με την εξαίρεση της απαγόρευσης των βασανιστηρίων, κανένα δικαίωμα δεν είναι απόλυτο, επομένως ούτε και η υγεία, προβληματίζει η συνταγματικότητα της έκτασης των ως άνω περιορισμών στην προσωπική αυτονομία των πολιτών, οι οποίοι, μάλιστα, αποκτούν και ποινικό χαρακτήρα.

Η δεύτερη συνέπεια αφορά τη θέση του ατόμου, που θα αρνηθεί την υποχρεωτική λήψη του εμβολίου, κατά του ιού, εντός του κοινωνικού συνόλου και την αντιμετώπισή του από αυτό. Ειδικότερα, με βάση το γεγονός ότι, κατά το αμέσως προηγούμενο διάστημα, ως πρόσφορο και κατάλληλο μέτρο για την αποτροπή μετάδοσης του ιού θεωρήθηκε η γενική απαγόρευση της κυκλοφορίας αλλά και ότι, κατά το τρέχον διάστημα της σταδιακής άρσης των μέτρων, συστήνεται

²⁷ ΔιατΕισΕφΘεσσαλ 262/2008

αυστηρά η κοινωνική αποστασιοποίηση, με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις και τις δημόσιες υπηρεσίες να υπολειπόμενες με ειδικά μέτρα αποφυγής του συνωστισμού – μέτρα, δηλαδή, που διατηρούνται για την αποτροπή διάδοσης του ιού, μέχρι την εξεύρεση του εμβολίου, και που πρόκειται να τερματιστούν με την διάθεση αυτού στην αγορά - γεννάται η εύλογη πεποίθηση ότι όσοι αρνηθούν το εμβόλιο, πέραν της ανωτέρω ποινικού χαρακτήρα ένομης συνέπειας, θα τεθούν στο κοινωνικό περιθώριο, είτε, πρακτικά, είτε κατόπιν σχετικής νομοθετικής πρόβλεψης, ως άμεσης ένομης συνέπειας της άρνησης λήψης του εμβολίου, καθώς θα χαρακτηριστούν επικίνδυνοι για τη δημόσια υγεία, με αποτέλεσμα, επί της ουσίας, να καταλήξουν να αποκλειστούν από την οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας, καθώς η πρόσβασή τους σε συλλογικές και συμμετοχικές δραστηριότητες είναι αναμενόμενο ότι θα περιοριστεί, αποτέλεσμα που συγκρούεται με τις επιταγές του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος.

Επομένως, ερωτάται αν ένα υπέρτατο αγαθό, όπως η υγεία, ωστόσο μη απόλυτο δικαίωμα, που, επίσης, υπόκειται σε περιορισμούς, όπως τα λοιπά θεμελιώδη δικαιώματα, μπορεί, κατά τρόπο συνταγματικά ανεκτό, να δικαιολογήσει τέτοιας έντασης και έκτασης περιορισμούς, ειδικά την ανθρώπινη απομόνωση. Προς απάντηση στο ως άνω ζήτημα, αξιοποιείται η ερμηνευτική δήλωση του άρθρου 5 του Συντάγματος, δυνάμει της οποίας είναι θεμιτά διοικητικά μέτρα περιορισμού της ελευθερίας της κίνησης, εφόσον αποσκοπούν στην προάσπιση της δημόσιας υγείας. Ωστόσο, το επιχείρημα αυτό δεν ευσταθεί, καθώς ο κοινωνικός αποκλεισμός και η απαγόρευση της κίνησης, κατά τέτοιο τρόπο, δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως διοικητικά μέτρα, διότι, επί της ουσίας, ισοδυναμούν με απαγόρευση άσκησης των ίδιων των σχετικών δικαιωμάτων, αφού βάλλουν ευθέως κατά του πυρήνα τους, αποτελώντας απόλυτη προσβολή και πλήρη αδρανοποίηση του περιεχομένου τους²⁸.

3. Συμπεράσματα

Οι προβληματισμοί, περί του υποχρεωτικού εμβολιασμού κατά του covid-19, τίθενται στο βαθμό που αυτός θεσπιστεί με καθολική ισχύ και καταλάβει το σύνολο του πληθυσμού, είτε κατόπιν ρητής πρόβλεψης, δεδομένου ότι κάτι τέτοιο δεν απαγορεύεται, είτε ερμηνευτικά, ανάλογα με τον τρόπο που θα εξειδικευθούν οι κοινωνικές ομάδες που υποχρεούνται στον εμβολιασμό. Κατ' αρχήν, σύμφωνα με τα ανωτέρω, αναγκαστική υποβολή σε εμβολιασμό, ώστε να εξασφαλιστεί η μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή, προς εξασφάλιση της δημόσιας υγείας, δεν νοείται στις δημοκρατικές κοινωνίες²⁹. Εξαιρέση θα μπορούσε να τεθεί ως προς τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Κι αυτό διότι, στην αντίθετη περίπτωση όπου το εμβόλιο, κατά κανόνα θα είναι προαιρετικό και, εξαιρετικά, θα προβλέπεται ως υποχρεωτικό μόνο για τις ως άνω ομάδες πληθυσμού, ο περιορισμός της προσωπικής αυτονομίας θα μπορούσε, οριακά, να κριθεί συνταγματικά ανεκτός και να δικαιολογηθεί, κυρίως, από την προστασία της ατομικής υγείας των ευάλωτων υποκειμένων και, δευτερευόντως, λόγω της εξυπηρέτησης του δημόσιου συμφέροντος.

Σίγουρα, δεν μπορεί κανείς να παραβλέψει την ευκολία μετάδοσης του συγκεκριμένου ιού και την, συνεπεία αυτής, ταχύτατη εξάπλωσή του. Δεν μπορεί, επίσης, κανείς να αγνοήσει την οξύτητα των συμπτωμάτων που η προσβολή του ανθρώπινου οργανισμού από τον ιό συνεπάγεται. Δεν μπορεί, ακόμη, κανείς να υποβαθμίσει τη σημασία των χιλιάδων ανθρώπινων ζώων που χάθηκαν, κατά το διάστημα που η πανδημία βρισκόταν σε έξαρση. Από την άλλη πλευρά, ολόκληρη η ανθρωπότητα είναι εκτεθειμένη στον παρόντα ιό, όπως και σε χιλιάδες άλλους ιούς και ασθένειες. Παράλληλα, δεν αντιδρούν όλοι οι ανθρώπινοι οργανισμοί με τον ίδιο τρόπο στον ιό ούτε και στη λήψη θεραπείας για την καταπολέμησή του, καθώς υπάρχουν βιολογικοί και ψυχολογικοί παράγοντες που διαφοροποιούν τις ιατρικές περιπτώσεις, κατά τρόπο που καμία να μην είναι όμοια

²⁸ Χ. Κουρουνδής, υπ' αριθμ 7 υποσημ

²⁹ Ν. Κηπουρίδου, Μ. Μηλαπίδου, Μ. Βασιλείου, Υποχρεωτικοί μαζικοί εμβολιασμοί προσφύγων και ευάλωτων ομάδων: νομικοί και βιοηθικοί προβληματισμοί, ΕλλΔνη 3/2018, σ. 937-938

με άλλη.

Σε αυτό το πλαίσιο, αμφισβητείται η αναγκαιότητα υποβολής του συνόλου του ελληνικού πληθυσμού σε έναν υποχρεωτικό εμβολιασμό κατά του covid-19, καθώς δεν είναι όλοι εκτεθειμένοι σε αυτόν, υπό τους ίδιους κινδύνους για την υγεία τους. Δεν νοείται ευνομούμενη, δημοκρατική κοινωνία που εξομοιώνει τα μέλη της, κατά τρόπο οριζόντιο, αντιμετωπίζοντας όμοια ανόμοιες πραγματικές καταστάσεις, αφού, στην περίπτωση του καθολικού υποχρεωτικού εμβολιασμού, εκείνοι που ήδη νόσησαν από τον covid-19, εκείνοι που δεν μολύνθηκαν, οι καθ' όλα υγιείς, οι περισσότερο φιλάσθενοι, οι χρονίως πάσχοντες, τα βρέφη, τα παιδιά, οι νεότεροι, οι ηλικιωμένοι, όλοι αντιμετωπίζονται ως υποψήφιοι ασθενείς και, μάλιστα, χωρίς να υποβάλλονται, προηγουμένως, στις ανάλογες ιατρικές εξετάσεις, ώστε να εκτιμηθεί η κατάσταση της υγείας τους και να αξιολογηθεί, έτσι, η ευαλωτότητά τους στον ιό, προκειμένου να κριθεί αν είναι ανάγκη να εμβολιαστούν, για προστασία δική τους και της κοινωνίας.

Σε ό,τι αφορά, επομένως, το ενδεχόμενο ενός καθολικά υποχρεωτικού εμβολιασμού, με γνώμονα την αντιμετώπιση της πανδημίας και την εξυπηρέτηση του κοινού καλού, γεννάται το ερώτημα μήπως, με τον τρόπο αυτό, αντί να επιτευχθεί η υπαγωγή των πραγματικών υγειονομικών συνθηκών σε συνταγματικό πλαίσιο και η διαχείριση της κρίσης βάσει της συνταγματικής νομιμότητας, καταλήγει το ίδιο το Σύνταγμα να ερμηνεύεται σύμφωνα με τις τρέχουσες υγειονομικές συνθήκες, με αποτέλεσμα την υποχώρηση του κράτους δικαίου και την καθιέρωση της βιοπολιτικής, η οποία στηρίζεται σε στατιστικά και εκτιμήσεις των ειδικών και στην προσαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών σε αυτές, ενόψει της διασφάλισης των αγαθών της ζωής και της υγείας³⁰³¹.

Εν κατακλείδι, ο τρόπος και τα μέτρα διαχείρισης της πανδημίας από την ελληνική κυβέρνηση, όπου περιλαμβάνεται και η θέσπιση νομοθετικής ρύθμισης περί υποχρεωτικού εμβολιασμού, καταδεικνύουν την ανατροπή της ισορροπίας μεταξύ της ασφάλειας των πολιτών και των συνταγματικά κατοχυρωμένων ελευθεριών τους. Ειδικότερα, οι πολίτες αξιώνουν από το κράτος την παροχή ασφάλειας και προστασίας, αμφισβητώντας, παράλληλα, την ικανότητα και δυνατότητα του τελευταίου να ικανοποιήσει τα εν λόγω αιτήματά τους. Κατά συνέπεια, η πολιτεία, προκειμένου να φανεί αντάξια των προσδοκιών των μελών της, αναγκάζεται να προβεί στη λήψη αυστηρών μέτρων, τα οποία περιορίζουν δυσβάσταχτα τις ελευθερίες τους, γεγονός, όμως, που ανέχονται, υπό την ψευδαίσθηση ότι τα μέτρα αυτά αποτελούν αναγκαίο κακό για την επίτευξη της ασφάλειάς τους, ως εκ τούτου δικαιολογούν την συρρίκνωση των δικαιωμάτων τους. Κατόπιν των ανωτέρω, το κράτος αναλαμβάνει έναν εγγυητικό της προστασίας των πολιτών ρόλο, στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνιών διακινδύνευσης, με την ασφάλειά τους, στην πραγματικότητα, να μην έρχεται σε σύγκρουση με τις ελευθερίες τους, αλλά να συνδέεται με αυτές, με μια σχέση αιτίου και αιτιατού, αφού η απόλαυση των ελευθεριών προϋποθέτει την ασφάλεια των υποκειμένων. Ως εκ τούτου, η ασφάλεια γίνεται αντιληπτή ως θεσμός που υπάγεται σε συνταγματικό πλαίσιο, αποτελώντας σύμφυτο στοιχείο της αυτονομίας των πολιτών³². Ωστόσο, αυτή η πραγματιστική ερμηνεία του Συντάγματος, κατόπιν προσαρμογής του στα τρέχοντα πραγματικά περιστατικά, μάλλον σχετικοποιεί παρά προάγει το κράτος δικαίου, αφού η αόριστη έννοια της ασφάλειας, με το αφηρημένο περιεχόμενό της, αξιοποιείται ως νομιμοποιητικό έρεισμα υπέρμετρων περιορισμών των ανθρωπίνων θεμελιωδών δικαιωμάτων.

³⁰ I. Καμτσίδου, υπ' αριθμ 6 υποσημείωση

³¹ Β. Μολλάκη, Εμβολιασμοί σε παιδιά: Ζητήματα βιοηθικής και προτάσεις της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής σε Όμιλος Μελέτης Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, Εμβολιασμοί και προστασία της δημόσιας υγείας: ιατρική, νομική και κοινωνική διάσταση, Σάκκουλας ΑΕ, 2017 σ. 28, όπου σημειώνεται ότι, μετά τη δεκαετία του 1830, οι υπ' αριθμ 1853 και 1867 νόμοι περί υποχρεωτικού εμβολιασμού, στη Μεγάλη Βρετανία, στο όνομα της δημόσιας υγείας, βοήθησαν την κυβερνητική εξουσία να επεκταθεί στις παραδοσιακές πολιτικές ελευθερίες του ατόμου, με τον σκεπτικισμό έναντι των υποχρεωτικών εμβολίων να είναι ιδιαίτερα έντονος

³² Π. Ματζούφας, Ασφάλεια και πρόληψη στην εποχή της διακινδύνευσης: εισαγωγικά ερωτήματα και προβληματισμοί για το συνταγματικό κράτος, σε Συμβούλιο της Επικρατείας, Τιμητικός Τόμος του Συμβουλίου της Επικρατείας 2004, σ. 59, 62

